

A nyolcadik fejezet főként a társalgás zavarai foglalkozik. Különböző klinikai pszichológiai kórképek (Parkinson-kór, szkizofrénia) nyelvi következményeit elemzi a szerző, és részletesen foglalkozik ezek neuropszichológiai alapjaival, valamint a társalgási és kognitív zavarok összefüggéseivel is. A fejezetben helyet kapnak ugyanakkor a feszült társalgás, a konfliktushelyzetek, az orvos-beteg kommunikáció társalgási sajátosságai is.

Az epilógusban Pléh a társalgás azon aspektusaira mutat rá, amelyeket a könyv nagyobb fejezetei részletesen nem tárgyalnak. Ilyenek a beszéd-gesztus (in)koherencia, a társalgás intézményes keretei, a humor, valamint az új közlési technológiák és a társalgás összefüggései.

Pléh könyve értékes hozzájárulás a társalgás pszichológiájának mélyebb megértéséhez. Érvelése alapvetően az elmúlt néhány évtized kutatási eredményein alapul. A könyvet áthatja a szerző kiváló tudománytörténeti műveltsége, különös figyelmé a módszertani aspektusokra. Pléh stílusa magávalragadó, ehhez nagymértékben hozzájárul sajátos humora, különösen több száz, szövegbe foglalt nyelvi példájával. A munka tankönyvként is kiválóan használható, ezt segítik a fejezetekhez kapcsolódó terepmunka-gyakorlatok, összefoglaló feladatok és a könyv végén helyet kapó kisszótár. A könyv a társalgás pszichológiája iránt érdeklődő diákoknak, szakembereknek és laikusoknak egyaránt hasznos olvasmány.

Péntek Imre

■ IRODALOM

- Bates, E.: *Language and Context. The Study of the Acquisition of Pragmatics*. Academic Press, New York, 1976.
- Bühler, K.: *Theory of Language. The Representational Function of Language*. John Benjamins, Amsterdam, 1990 (1937).
- Csató Valéria – Pléh Csaba: *Indirekt felszólítások a magyar nyelvben*. Magyar Pszichológiai Szemle 1987–1988. 2. sz. 99–115.
- Dunbar, R.: *Coevolution of Neocortex Size, Group Size and Language in Humans*. Behavioral and Brain Sciences 1993. 4. sz. 681–735.
- Grice, H. P.: *A társalgás logikája*. In: Pléh Csaba – Síklai István – Terestényi Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris, Bp., 2001 (1975). 213–227.
- Habermas, J.: *Mi az egyetemes Pragmatika?* In: Pléh Csaba – Síklai István – Terestényi Tamás (szerk.): i. m. 228–259.
- Jaffe, J. – Feldstein, S.: *Rhythms of Dialogue*. Academic Press, New York, 1970.
- Jakobson, R.: *Hang – Jel – Vers*. Gondolat, Bp., 1969.
- Lewis, D.: *Convention. A Philosophical Study*. Cambridge University Press, 1969.
- Luria, A. R.: *The Role of Speech in the Regulation of Normal and Abnormal Behavior*. Pergamon Press, New York, 1961.
- Sacks, H. – Schegloff, E. A. – Jefferson, G.: *A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for Conversation*. Language 1974. 50. sz. 696–735.
- Sperber, D.: *Rudiments of Cognitive Rhetoric*. Rhetoric Society Quarterly 2007. 37. sz. 361–400.

TUDÓS NEMZEDÉKEK PÁRBESZÉDE AZ EMLÉKEZÉS (SZÖVEG)TERÉBEN

Imre László: Pap Károly (1872–1954)

■ Egy centenáriumi évforduló nemcsak lehetőséget teremt az emlékezésre, hanem szellemi kötelezettségként óhatatlanul készíti is a múlttal való szembenézésre azt a közösséget, mely a száz esztendő történéseinek, hagyományfolytonosságának a részese. Ennek jegyében indította útjára az idén százéves fennállását ünneplő

Debreceni Egyetem azt a könyvsorozatot, mely az Universitas kiemelkedő tudós professzorainak tevékenységéről, életútjáról emlékezik meg. E sorozat második köteteként látott napvilágot az a kiadvány, amely az egyetem első irodalomtudós professzorának, Pap Károlynak a munkásságát tekinti át. A kötetnek külön érdekes-

sége, hogy megjelenése két különböző eredetű, de mégis összefonódó emlékező közösség együttműködésének köszönhető. Egyrészt az egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézete tiszteleg egykori professzora előtt azért, hogy mind a kötet szerkesztője, Gönczy Monika, mind a tudósi pályát elemző tanulmány szerzője, Imre László akadémikus az intézet munkatársaként vet számot az egyetem első nagy hatású irodalomtudósának életművével. Másrészt a könyv összeállítására nem kerülhetett volna sor Pap Károly ma élő leszármazottai, különösen a professzor egyik unokája, dr. Tankó Attila kezdeményezése, szervezése és anyagi támogatása nélkül. Ily módon a kötet egyszerre válhat egy személyesebb irányú, *családi* és egy tudományos nézőpontú, *szakmai emlékezésnek* a reprezentatív alkotásává.

Bár a kötet címlapja a szerző és a címként megjelölt irodalomtudós megnevezésével azt sejteti, hogy egy átfogó életrajzi monográfiát tart a kezében az olvasó, a paratextusok utalásai ez esetben félrevezetőnek bizonyulnak. A kiadványnak ugyanis csak egy részét – bár kétségtelenül a legfontosabb fejezetét – teszi ki Imre László írása. Ezt további szövegegységek egészítik ki, demonstrálva ezzel az életmű megközelítésének többirányú lehetőségét. A kötet bevezetéseképpen egy rövid, mindössze kétlapnyi terjedelmű életrajzi vázlatot olvashatunk a szerkesztő, Gönczy Monika tollából, amelyben az irodalomtudós professzor életútjának legfontosabb eseményei összegződnek. Ezt követi Imre László már említett tanulmánya, mely elsősorban az irodalomtudósi munka elemzését állítja a középpontba. A pályaképet követően olvasható Pap Károlynak az 1924/1925-ös tanévet értékelő rektori beszéde, mely nemcsak az irodalomprofesszor egyetemvezetői célkitűzéseivel ismerteti meg a befogadót, hanem a korabeli vidéki felsőoktatás nehézségeibe, mindennapjaiba is bepillantást nyújt. A beszéd szövegközlése után egy fotóösszeállítást vehet szemügyre az olvasó. A képek a családot és az egyetemi hivatást középpontba állítva idézik fel Pap Károly életének eseményeit, illetve a róla való megemlékezés már említett kétféle aspektusát. A kötetet egy részletes bibliográfia zárja, mely az irodalomtudós írásait veszi számba. E többféle irányú megközelítés rajzol komplex képet az el-

ső debreceni irodalomprofesszor tevékenységéről.

A Pap Károly tudományos munkásságát bemutató tanulmányban Imre László nemcsak egyszerűen egy tudósportré felvázolására vállalkozik, hanem olyan elemzést készít, amely képes túllépni a műfajtól elvárt kereteken. Már a tanulmány rövid bevezetője is világossá teszi, hogy milyen törekvések és módszertani megfontolások vezették a szerzőt gondolatmenetének kialakításakor. Egyrészt rávilágít arra, hogy Pap Károly tudományos munkájának értékelésekor Imre László tágabb kontextusba kívánja helyezni vizsgálatát tárgyát: elemzése így a tudós előd irodalomszemléletét meghatározó nemzeti konzervativizmus újragondolásának is teret nyit. Másrészt az is nyomatékosra válik, hogy a szerző értékítélete kerülni igyekszik az ideológiai elfogultságokon alapuló értelmezés leegyszerűsítéseit, amelyek a tudományos teljesítményt és az azt megalapozó gondolatrendszer(ek)eit a kritikátlan azonosulás vagy a teljes elutasítás retorikai sémaival igyekeznek leírni.

Pap Károly irodalomtörténeti tevékenységét a tanulmány első fejezete eszmétörténeti horizontból közelíti meg, feltárva azokat az ideológiai előfeltevéseket, amelyek a debreceni professzor gondolkodását és tudós tevékenységét meghatározták. A kálvinista gyökerű nemzeti konzervativizmus követendő normaként volt jelen Pap Károly tudományos, illetve közéleti munkásságában, és mint arra Imre László rámutat, ez olyan eszményt jelentett a debreceni professzor számára, amely esztétikai ítéleteit és olvasói érdeklődését is nagymértékben befolyásolta. A nemzetcentrikus orientáció gondolati konstrukcióját a sokat vitatott politikusknak, Tisza Istvánnak a levelezéseit elemző Pap Károly-szöveg vizsgálatával tárja fel a tanulmány. Imre László ennek kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy Pap Károly nem magyarázgatni vagy mentegetni kívánja a magyar miniszterelnök sokak által bírált döntéseit, hanem az elemzésekből kirajzolódó ideológiai azonosulás ellenére is elsősorban a politikai tettek tárgyilagos értelmezésére törekszik.

A tanulmány a továbbiakban azokat a módszertani megfontolásokat igyekszik számba venni, amelyek Pap Károly irodalomszemléletét a tudományos pálya egységében megalapozták. Természetes, hogy

– mint legtöbb pályatársa – a debreceni professzor is a 19. század végétől egyre inkább tért hódító pozitívizmusnak lett a híve, ami irodalomtudományos munkásságának érdeklődési körére is komoly hatást gyakorolt. Mint azt az elemző tanulmány kiemeli, ez nemcsak egyszerűen szövegkritikai vizsgálódást vagy forráskutatást jelentett számára, hanem olyan törekvést is, melyben a magyar kultúra értékeinek feltérképezése egyet jelentett a nemzet jelenbeli és jövőre irányuló szellemi nagyságának biztosításával. Ez magyarázza például, hogy miért szentel külön monográfiát a mára feledésbe merült Tóth Ede alkotói munkásságának: a drámaíró életművében meghatározó népszínművet ugyanis Pap Károly olyan egyedül, különleges műfajként értelmezte, amely „kizárólag magyar és nemzeti” jellegű. Ennél sokkal nagyobb jelentőséggel bírnak, és a későbbi irodalomkutatás számára is fontos kiindulópontként szolgálnak az Arany János-szövegkiadások, azaz a költő nagykőrösi éve alatt született irodalomtörténeti vázlatainak, illetve szépítési jegyzeteinek a megjelentetése.

Imre László írásának érdemeit növeli, hogy nemcsak ismerteti, hanem értékeli is Pap Károly tudományos munkásságának fontosabb eredményeit. Ennek során igyekszik azokat a kutatásokat kiemelni, amelyek mind módszereiket, mind a végkövetkeztetéseiket figyelembe véve időtállóan bizonyultak, nem hallgatva el azonban azt sem, hogy mely pontokon tűnnek vitathatóknak vagy épp hiányosnak az egykori irodalomtörténész professzor megállapításai. A már említett filológiai teljesítmények elismerése mellett a tanulmány szerzője elsősorban abban látja a tudós előd munkásságának legmaradandóbb értékét, hogy Pap Károly egyrészt szakmai ítéleteiben mindig igyekezett mértéktartó tárgyilagosságra törekedni, másrészt a normaként tisztelt konzervatív értékrend képviselője ellenére képes volt olyan – szociális, baloldali irányultságú – célokkal is azonosulni, melyek a vidéki közművelődést vagy a hallgatók kedvezőbb egészségügyi helyzetét segítették elő. Mindezek mellett Imre László a 19. századi gyökerű kálvinista-nemzeti eszméiség korlátaira is figyelmeztet, amikor rámutat a Pap Károly-életmű hiányosságaira (pl. Herczeg Ferenc, Szabolcska Mihály vagy Gyóni Géza etikai indíttatású túlértékelése; a modernség esztétikájának

figyelmen kívül hagyása a 20. századi irodalom vizsgálatában). Jó érzékkel állapítja meg, hogy a megújulásra képtelennek tűnő szellemi bezárkózás elsősorban azzal magyarázható, hogy a 19. század értékrendjével azonosuló Pap Károly és nemzedéktársai az első világháborút követően olyan megváltozott kulturális-politikai helyzetben igyekeztek megőrizni ezt a szellemi törekvést, amely ekkor már kevésbé bizonyult korszerűnek.

A Pap Károly irodalomtörténeti munkásságát feldolgozó tanulmány – és az emlékező kötet egésze – egy tudóspálya megismerésének lehetősége mellett azért is tarthat igényt az olvasók fokozottabb érdeklődésére, mert szerző és „tárgya” különleges viszonyából adódóan egyéb tanulságokkal is szolgálhat a befogadás számára. Pap Károly és Imre László között egy tudományos közösség – melyet nyugodtan jelölhetünk a debreceni irodalomtudományi iskola (persze nehezen meghatározható) fogalmával – két nemzedékének képviselőjeként teremtődik párbeszéd az emlékezés és a számvetés során. Két olyan nemzedék tagjairól van szó esetükben, amelyek között személyes ismeretség és közvetlen tanítványi kapcsolat nem alakulhatott ki, épp ezért különösen érdekes lehet, hogy kirajzolódik-e az olvasó számára valamiféle szellemi kapcsolat az emlékező szerző és az emlékezés során felidézett egykori irodalomtörténész professzor között. Azaz körvonalazható-e az emlékezés szövegterében valamiféle debreceniként leírható hagyomány, mely az időben távol eső két irodalmár tudományos kommunikációját, vizsgálati módszereit összekapcsolja?

Mint azt a generációs emlékezés kapcsán Pierre Nora megállapítja, a nemzedék „olyan fogalom, amely eleve a folytonosságot feltételezi, mégis a diszkontinuitás és az elhatárolódás jellemzi”. Ez a kettősség abban is megmutatkozik a két nemzedék képviselőjének viszonyában, ahogyan Imre László igyekszik megtalálni Pap Károly életművének a jelen kutatás számára is aktuális meglátásait, jelezve egyben azokat a különbségeket is, amelyek a mai irodalomtudomány számára már nehezítik a termékeny szakmai párbeszéd kialakíthatóságát. Fontos azonban, hogy a tanulmány szerzője nem fejlődéstörténetként láttatja sem a debreceni iskola, sem a nemzeti irodalomtudomány alakulását: ehelyett egyrészt jelen és múlt

tudományos diskurzusának lehetséges párhuzamait keresi, másrészt a nemzedékek közti távolságot úgy próbálja áthidalni, hogy az előd professzor gondolkodását az adott kor bölcseleti, kultúrtörténeti kontextusába helyezve igyekszik megérteni. És éppen ebben mutatkozzhat meg a legnyilvánvalóbb párhuzam a két tudós mentalitása között: Pap Károlyhoz hasonlóan Imre László sem mentegezni vagy magasztalni akarja elemzésének „főszeplőjét” és az általa képviselt nemzeti konzervatív eszmerendszert, hanem sokkal inkább ezek elfogultságoktól mentes megértésére törekszik. Ez a tárgyilagosságra törő szándék azonban nem jelenti azt, hogy ne válnának felismerhetővé azok az esztétikai, ideológiai normák, melyek a tanulmány szerzőjének gondolkodását, értékítéletét artikulálják. Az elemzés során – bár nagyon szerényen, finom utalásokkal jelezve – nyilvánvalóvá válik, hogy Imre László számára a keresztény (kálvini) indíttatású nemzeti eszmeiség olyan értékkategóriát jelent, amely-

nek alapkérdései a mai napig nem veszítettek érvényességükből. Azonban éppen Pap Károlynak és nemzedékének a tudományos és közéleti tevékenységét vizsgálva teszi világossá a szerző, hogy ennek az – egykori és mai nemzedék számára egyaránt tisztázásra szoruló – értékrendnek nem a kultuszteremtő hódolat, hanem a tudományos mérlegelésre képes, sokszor szükségszerűen önkritikus megértés szerezhethet érvényt. Mindez pedig arra világíthat rá, hogy az egyetemi szinten százesztendő, de a Református Kollégiumon mint jogelődön keresztül évszázadokkal ezelőttre visszanyúló debreceni irodalomtudományi iskola nemzedékeinek történetében minden időbeli, kutatómódszertani vagy ideológiai különbség ellenére is kitapintható valamiféle gondolati, alkotói folytonosság. Ez pedig egy karakteres szellemi műhely kultúraformáló erejének egyik legfőbb bizonyítéka és biztosítóéka lehet a jövőben is.

Baranyai Norbert

„KÓRLAPODON: PARANOIA”

Gaszó L. Ferenc – Zelei Miklós: Őrjítő

mandragóra. Bevezetés a politikai pszichiátriába

Csupa mágia, csupa hókuszpókus, de a mélyben ott a valódi hatóanyag. Növény is, ember is, gyökér is, szellem is. Még a kísérleti kutya is ott vonít a szimbólumban, és a diadalmas kúrtharsogás-reklám elfojtja a jajszót. Gyökérlábaival évezredekkel küszört át a pimasz kis manó, megőrizve varázslatos erejét, babonán hívja és sarlatánt hizlalva, míg végre gyökérszívéből kiemelte a kémcső a scolopamint meg atropint, és a tudomány fölkiáltott: ennyi az egész!

BENEDEK ISTVÁN: MANDRAGÓRA

■ Emlékszünk még a Mikszáth-féle elvarázsolt kastélyra a *Sipsircában*, az ajtókilincsbe vezetett áramra, amit csak a paranoid Druzsba képzelhetett oda? Arra, hogy akik szembesülnek vagy szembesíteni próbálnak a mesebeli kastélyban kiszolgáltatott törékeny lányok létezésével, azoknak drasztikusan megtörik az élete – legyen szó a sipsircáról, aki az öregúr kiszemeltje, vagy szerelméről, a bányamérnökről, akitől elszakítják a lányt, vagy ép-

pen Druzsba tanárról, akit a lipótmезеi tébolydába zárnak? Vajon ki az a piperkőc öregúr, aki fiatal lányokat gyűjt? Nem lehetünk biztosak a pedofíliában, mert az öregúr nemhiába kapta az „öreg” jelzöt. Mi lehet rosszabb a pedofiliánál? És mégis arról van szó, arról, ami rosszabb... Arról a kimondhatatlan, elbeszélhetetlen, fojtó tényről, hogy a politika és szexuális perverzió abszolút hatalmának birtokosa egy nem potens lényhez van kötve.